

Radosław Kaleta

Homonimia w języku polskim i języku białoruskim

Acta Polono-Ruthenica 18, 185-195

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Radosław Kaleta
Warszawa

Homonimia w języku polskim i języku białoruskim

Porównywanie homonimii w języku polskim z homonimią w języku białoruskim to zagadnienie obszerne, mogące stanowić przedmiot badań osobnej rozprawy¹. W niniejszym artykule zostaną ukazane homonimia i jej rodzaje – na przykładzie języka polskiego wraz z podaniem odpowiedników białoruskich.

Termin *homonimia* (grec. *homós* – ‘taki sam, równy’ + *ónyma* – ‘imię’) oznacza zjawisko występowania jednej formy graficznej i/lub brzmieniowej reprezentującej dwa (lub więcej) niespokrewnione ze sobą słowa². Innymi słowy, jest to sytuacja językowa polegająca na tym, że co najmniej dwie jednostki językowe tożsame pod względem formalnym wyrażają różne treści znaczeniowe³. Homonimia może dotyczyć jednostek różnych podsystemów języka. Właśnie dlatego wyróżnia się homonimię morfologiczną (słowotwórczą, fleksyjną), leksykalną, frazeologiczną, składniową oraz kontekstową⁴.

W inny sposób ujmuje homonimię Małgorzata Majewska – dla niej homonimia to utożsamienie formalne: brzmieniowe i/lub graficzne co najmniej dwóch znaczących jednostek języka. Te znaczące jednostki to morfemy, leksemy, połączenia wyrazowe oraz zdania⁵. „Homonimia (o czym od dawna wiadomo) należy do uniwersaliów językowych. Występowanie zjawiska homonimii w językach naturalnych jest absolutną koniecznością, a zarazem prawidłowością, uwarunkowane samą naturą języka. [...] Fenomenem wydaje się być nie tyle to, iż homonimy

¹ Por. R. Kaleta, *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa* [w druku]. Homonimię w języku polskim i rosyjskim porównywała D. Buttler, *Polskie i rosyjskie homonimy rzeczownikowe*, [w:] *Paralele w rozwoju słownictwa języków słowiańskich*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1989. Powstała też praca doktorska konfrontująca homonimię w języku polskim i rosyjskim – zob. J. Wasiluk, *Homonimia i polisemia – w poszukiwaniu granicy (na materiale języka polskiego i rosyjskiego)*, promotor: prof. dr hab. W. Zmarzer, Warszawa 2008 (manuskrypt). Więcej na temat homonimii i paronimii w języku białoruskim zob. В.Д. Старычонок, *Слоўнік амонімаў беларускай мовы*, Мінск 1991; С.М. Грабчыкаў, *Слоўнік паронімаў беларускай мовы*, Мінск 1994.

² E. Tabakowska (red.), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków 2001, s. 51.

³ Por. J. Lukszyn (red.), *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa 1998.

⁴ K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych na przykładzie języków: polskiego, rosyjskiego i fińskiego*, [w:] P. Czerwiński, H. Fontański (red.), *Język rosyjski w konfrontacji z językami Europy w aspekcie lingwokulturoznawczym*, Katowice 2004, s. 73.

⁵ M. Majewska, *Homonimia i homonimy w opisie językoznawczym*, Warszawa 2002, s. 34.

w systemie jakiegoś języka tworzą się, bo wielodrożna geneza tego zjawiska zdaje się być oczywista, za zadziwiający można jednak uznać fakt długookresowego tolerowania homonimii przez język, który zwykle bez ceregieli pozbywa się wszystkiego, co utrudnia jego płynność, a zwłaszcza zaprzecza jednoznaczności, a co za tym idzie – aktywnie przeciwstawia się podstawowej funkcji języka – porozumieniu między jego użytkownikami”⁶.

Odwołując się do glosematyki, można powiedzieć, że homonimy to jednostki, które różnią się planem treści przy jednakowym planie wyrażania⁷. K. Polański pisze: „Plan wyrażania to strona dźwiękowa (względnie graficzna w odmianie pisanej) i formalna tworów językowych”⁸. M. Majewska dodaje: „Należy przy tym pamiętać, że zapis literowy jest zapisem konwencjonalnym, a realizacja foniczna danej jednostki języka jest uzależniona od jej pozycji fonetycznej”, np.: *Pokaż mi proszę, gdzie jest Bródno; Pokaż mi proszę, gdzie jest brudno*⁹.

J. Lyons podkreślał możliwość dwojakiej identyczności formalnej wyrazów – identyczności substancji fonicznej i substancji graficznej. „Dwa wyrazy – okazy są identyczne formalnie w substancji fonicznej, jeśli mają ten sam zapis fonologiczny, a w substancji graficznej, jeśli mają ten sam zapis ortograficzny”¹⁰. Encyklopedia białoruska tak definiuje homonimie: „Аманімія – гукавое супадзенне адзінак (марфем, слоў, словазлучэнняў і г.д.), якія адрозніваюцца паміж сабой значэннем. Часта выкарыстоўваецца ў мастацкай літаратуры для стварэння каламбураў, эпіграм, жартаў як своеасаблівы сродак гульні слоў”¹¹.

W homonimii dotyczącej jednego języka wyróżnia się homonimy całkowite (błrus. *поўныя амонімы*) i niecałkowite lub częściowe (błrus. *няпоўныя амонімы*). Dotyczą one formy. Homonimy całkowite zachowują homonimiczność we wszystkich formach gramatycznych, a częściowe tylko w niektórych. Więcej oczywiście jest tych drugich – w obu omawianych językach. Występowanie homonimów w języku nazywa się homonimią¹² (błrus. *аманіміка*), czyli

⁶ Ogólne zjawisko homonimii opisuje K. Wojan, *Fenomen homonimii międzyjęzykowej – rozważania językoznawcy*, „Studia Scandinavica” 2001, nr 18, s. 99.

⁷ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, s. 24.

⁸ Cyt. za: ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ J. Lyons, *Semantyka*, t. 2, tłum. A. Weinsberg, Warszawa 1989, s. 172; zob. też M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, s. 25.

¹¹ А.Я. Міхневіч (рэд.), *Беларуская мова. Энцыклапедыя*, Мінск 1994, s. 30: „Homonimia – dźwiękowa zbieżność jednostek (morfemów, słów, wyrażeń itd.), które różnią się znaczeniem. Często wykorzystywana jest w literaturze pięknej do tworzenia kalamburów, epigramów, żartów jako osobliwy środek gry słów” [tłumaczenie własne – R.K.].

¹² E. Grodziński, *Trudne problemy homonimii. Homonimia etymologiczna a homonimia semantyczna*, „Poradnik Językowy” 1990, z. 5, s. 250; zob. też M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne. Analiza synchroniczna i diachroniczna*, Kraków 2006, s. 18.

zbiorem homonimów charakterystycznych dla danego języka (błrus. *супупнасць амонімаў якой-небудзь мовы*). Homonimika to także dział leksykografii zajmujący się opisem homonimów.

Homonomia bywa często wykorzystywana przez artystów, także w filmach. W komedii z 2006 r. pt. *Job, czyli ostatnia szara komórka* (reż. K. Niewolski) jest wiele dialogów opartych właśnie na homonimach¹³, które mają wywołać efekt komiczny (jakość oczywiście oceniają widzowie). Na przykład dialog matki z synem:

- Mamo, choinka się pali.
- Syneczku, nie mówi się *choinka się pali*, tylko – *choinka się świeci*.
- Mamusiu, ale to wszystko się świeci: franki, meble i książki się świecą.

Choinka się pali/ płonie może oznaczać w pierwszej kolejności to, że włączone są na niej światełka. Syn miał na myśli inne znaczenie, co widzimy po tym, jak skonstruował swoją drugą wypowiedź. Inna scena przedstawia księdza i małą dziewczynkę:

- A ty umiesz się żegnać dziewczynko?
- Tak! Do widzenia!

Homonomia leksykalna

Homonomia może dotyczyć tych samych jednostek słownikowych (wyrażonych tą samą częścią mowy), np. dwóch rzeczowników. Homonomia leksykalna jest wynikiem spłynięcia się w jedną formę genetycznie różnych leksemów (tzw. homonomia heterogeniczna) lub wydzielenia się dwóch leksemów o tej samej postaci z jednej podstawy genetycznej (tzw. homonomia monogenetyczna)¹⁴. „Najprostszą definicją homonimów leksykalnych może się ograniczać do stwierdzenia, że homonimami są wyrazy mające identyczne brzmienie, lecz różniące się znaczeniem”¹⁵. Przykładem może być leksem *zamek*, który oznacza:

¹³ Rozumianych tak jak w definicji M. Grochowskiego, który homonimami nazywa dwa (lub więcej) wyrazy o identycznej postaci graficznej, z których każdy jest jednoznaczny, ale ma inne znaczenie, zob. M. Grochowski, *Polifunkcyjność gramatyczna jednostek leksykalnych a ich homonomia (z punktu widzenia współczesnej leksykografii)*, „Prace Filologiczne” 1986, t. XXIII, s. 38, w innym przypadku powyższe przykłady można by zakwalifikować jako wieloznaczność.

¹⁴ Zob. S. Dubisz (red.), *Nauka o języku dla polonistów*, Warszawa 1999, s. 350; zob. też: K. Wojan, *Wstęp do analizy międzyjęzykowych homonimów leksykalnych...*, s. 73.

¹⁵ M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, s. 17.

1) ‘urządzenie służące do zamykania np. drzwi, walizki, szuflady itp. zwykle za pomocą klucza’;

2) ‘rodzaj twierdzy, obronna siedziba feudała, np. księcia lub starosty, wznoszona z kamienia lub cegły w miejscu trudno dostępnym; później rezydencja królewska, książęca lub magnacka w formie zamkniętego zespołu budowli z dziedzińcem w środku’¹⁶.

W takim kontekście homonimy to jednostki leksykalne, które mają wspólną formę, ale różnią się znaczeniem¹⁷.

W języku białoruskim ten popularny rodzaj homonimii oczywiście też występuje (błrus. *лексічныя амонімы*): „Лексічныя амонімы маюць поўнае гукавое супадзенне ва ўсіх формах і адносяцца да адной часціцы мовы. Напрыклад: *нота* ‘дыпламатычны дакумент’ і *нота* ‘музычны знак’, *блок* ‘палітычнае аб’яднанне’ і *блок* ‘тэхнічнае прыстасаванне, механізм’”¹⁸. Są także jeszcze inne przykłady leksemów (homonimów całkowitych i częściowych):

1) *каса* oznacza ‘warkocz’, ‘kosa’ oraz ‘mierzeja’;

2) *каштаваць* oznacza ‘kosztować (5 dolarów)’ oraz ‘kosztować (próbować)’;

3) *паліць* oznacza zarówno ‘palić’, jak i ‘podlać’, ‘polać’ (jest to homonimia częściowa – nie dotyczy wszystkich form tego czasownika);

4) *пара* oznacza ‘para (rękawiczek)’ oraz ‘para (wodna)’;

5) *слаць* oznacza ‘posyłać’ i ‘ścielić’ (homonimia częściowa – nie dotyczy wszystkich form tego czasownika);

6) *справа* oznacza ‘sprawa’ i ‘na prawo’;

7) *уступіць* oznacza ‘wstąpić’ i ‘ustąpić’;

8) *машына* oznacza ‘samochód’ i ‘maszyna’.

¹⁶ Definicje za: B. Dunaj (red.), *Słownik współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1996, s. 1322.

¹⁷ M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, s. 24.

¹⁸ А.Я. Міхневіч (рэд.), *Беларуская мова...*, s. 30: „Homonimy leksykalne odznaczają się całkowitą zbieżnością dźwiękową we wszystkich formach i odnoszą się do jednej części mowy. Na przykład *нота* ‘dokument dyplomatyczny’ i *нота* ‘znak muzyczny’, *блок* ‘grupa polityczna’ i *блок* ‘urządzenie techniczne, mechanizm’ [tłum. własne – R.K.]

Homonomia morfologiczna

Drugi rodzaj homonimii obejmuje różne jednostki słownikowe (wyrażone innymi częściami mowy). Przykładem może być leksem *pila*:

1) może to być forma rzeczownika w mianowniku liczby pojedynczej, rodzaju żeńskiego oznaczającego ‘narzędzie ręczne lub maszynowe do przecinania różnych materiałów’;

2) może to być forma czasownika w czasie przeszłym, trzeciej osoby liczby pojedynczej rodzaju żeńskiego od czasownika *pic*¹⁹.

Tego typu pary wyrazów nazywane są także homonimami morfologicznymi (w odróżnieniu od homonimów leksykalnych, które dotyczą wyrazów należących do jednej części mowy). J. Lyons pisał: „dwa leksemy są formalnie identyczne zawsze i tylko wtedy, kiedy reguły systemu językowego przypisują każdemu z nich ten sam zbiór form. Zbiór form [...] może być zbiorem jednoelementowym”²⁰. W sytuacji homonimii morfologicznej o identyczności formalnej tak rozumianej nie można już mówić, bo nie ma tu absolutnej i całkowitej zbieżności²¹.

Jednak nie zawsze spotyka się termin „homonomia morfologiczna” w opozycji do terminu „homonomia leksykalna”. Czasem termin „homonomia morfologiczna” używany jest w celu oznaczenia podgrupy w ramach leksemów określanych terminem „homonomia leksykalna”. Homonomia morfologiczna jest częścią homonimii leksykalnej, dotyczy przecież także leksemów. W takim ujęciu termin „homonomia leksykalna” jest bardzo szeroki i może dotyczyć różnych jednostek, np.:

a) rzeczowników

bal I m ‘pień’

bal II m ‘zabawa’

b) form podstawowych rzeczownika i czasownika

przepaść I (czasownik)

przepaść II (rzeczownik rodzaju żeńskiego)

c) form rzeczownika i przysłówka

koło I (rzeczownik rodzaju nijakiego)

koło II (przysłówek adverbialny)

¹⁹ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Warszawa – Kraków 1999, s. 239.

²⁰ J. Lyons, op. cit., s. 172; zob. też M. Majewska, *Homonomia i homonimy...*, s. 25.

²¹ M. Majewska, *Homonomia i homonimy...*, s. 25.

- d) par zawierających skrót i rzeczownik
pop I (rzeczownik rodzaju męskiego, ‘duchowny’)
pop II (skrót od *pop-art*)

Dodatkowo zjawiskiem z pogranicza homonimii leksykalnej i frazeologii jest homonimia nazw własnych i pospolitych, np. *zielona góra* – luźny związek wyrazowy i *Zielona Góra* ‘nazwa miasta’²².

W językoznawstwie białoruskim problematyka tego rodzaju homonimów nie była jeszcze do lat 80. XX w. szeroko rozpowszechniona. Na określenie homonimii morfologicznej spotyka się różne terminy, np.: *амаформы, частковыя лексіка-марфалагічныя амонімы, частковыя лексіка-граматычныя амонімы, марфалагічныя амонімы, складаныя лексіка-граматычныя амонімы, функцыянальныя амонімы*²³. „[...] амаформы звычайна адносяцца да розных часцін мовы і супадаюць толькі ў некаторых марфалагічных формах”²⁴. Na przykład:

- 1) błrus. *бегла* I ‘biegła’, II ‘biegłe’;
- 2) błrus. *беларускі* I ‘białoruski’, II ‘Białorusinki’²⁵;
- 3) błrus. *вусны* I ‘usta (*рот*)’, ‘wargi (*зубы*)’, II ‘ustny (які вымаўляецца)’, ‘niepisemny (*не пісьмовы*)’²⁶;
- 4) błrus. *кліч* I ‘krzyk’, II ‘wołaj’²⁷;
- 5) błrus. *май* I nazwa miesiąca, II ‘miej’ (tryb rozkazujący od czasownika *мець*);
- 6) błrus. *мыла* I ‘myła’ (czas przeszły od czasownika *мыць*), II ‘mydło’;
- 7) błrus. *я лячу* I ‘lecę’ (od czasownika *ляцець*), II ‘leczę’ (od czasownika *лячыць*).

Homofornia

Spotykany jest również termin „homofornia” (błrus. *амаформы*) – dotyczy on sytuacji kiedy:

- 1) formy fleksyjne dwóch wyrazów zrównują się postaciami dźwiękowymi/graficznymi, np. *wydrze* – celownik lp rodzaju żeńskiego od rzeczownika *wydra* oraz trzecia osoba lp. od czasownika *wydrzeć*;

²² Wszystkie przykłady za: M. Majewska, *Homonimia i homonimy...*, s. 43–44.

²³ Zob. Д.М. Карацінская, *Аманімічныя адносны назоўніка са словамі іншых разрадаў*, „Беларуская лінгвістыка” 1988, nr 33, s. 37.

²⁴ А.Я. Міхневіч (рэд.), *Беларуская мова...*, s. 31: „[...] homonimy morfologiczne zwykle odnoszą się do różnych części mowy i zachowują homonimiczność tylko w niektórych formach morfologicznych” [tłum. własne – R.K.].

²⁵ За: Л.І. Сямешка (рэд.), *Гаворым па-беларуску. Вучэбны дапаможнік па беларускай мове для замежных навучэнцаў*, Мінск 1999, s. 30.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ А.Я. Міхневіч (рэд.), *Беларуская мова...*, s. 31.

2) dwa wyrazy zrównują się dźwiękowo i graficznie w swej postaci słowotwórczej, np. *podróżować* – I od *róż*, II od *podróż*²⁸.

M. Majewska prezentuje homoformy jako homonimie na poziomie morfologicznym – identyczne formy. Można je wywieść od dwóch różnych wyrazów i inaczej zinterpretować pod względem gramatycznym. Homoformy wykorzystuje się w sloganach reklamowych i tekstach satyrycznych, np. *Kto w twoim mieście pierze pierze*²⁹. Białoruskie przykłady to: *калгасныя палі* (od rzeczownika *поле*) i *палі агарод* (od czasownika *палоць* ‘pieścić’, ‘pleć’). Mogą być też homoformy różniące się zapisem, ale mające identyczne realizacje dźwiękowe, np.

– Czy zna pan **francuski**?

– **Francuzki**? Znam *dwie*³⁰.

Jednak nie wszystkie źródła (zwłaszcza te ogólne, niespecjalistyczne) wyodrębniają termin „homoformia”, a powyższe zjawiska opisywane są po prostu w ramach ogólnego omawiania zagadnienia homonimii. Na przykład w *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* czytamy, że analiza gramatyczna prowadzi do uznania za homonimiczne różnych form tego samego leksemu, np. *matki* dop. l. poj. oraz mian. l. mn.

Homonomia może obejmować jednostki mniejsze niż słowo (morfemy, morfy) oraz większe niż słowo (zdania, grupy)³¹. Mówienie o homonimii w odniesieniu do wyrazów jest zatem niewystarczające³².

Natomiast *Encyklopedia języka polskiego* podaje, że homonomia polega na wyrażaniu różnych znaczeń za pomocą identycznej formy językowej. Może to dotyczyć składni, np. *zdrada przyjaciela* może oznaczać albo fakt, że przyjaciel zdradził, albo że został zdradzony. Ukazane są także inne przykłady, np. *ranny* może być motywowane przez *rano* lub *rana*³³. Problematyka homonimii jest bardzo bogata, dlatego E. Grodziński proponuje wprowadzić termin „homonimika” na oznaczenie nowej dziedziny badań językoznawczych³⁴. Wielu leksykologów europejskich popiera podział homonimii, jakiego dokonał W.W. Winogradow.

²⁸ J. Wróblewski, *Polisemia (wieloznaczność) i homonomia – problemy, postulaty*, [w:] *Język – Teoria – Dydaktyka. Materiały IV Konferencji Młodych Językoznawców Dydaktyków*, Kielce 1980, s. 141–142.

²⁹ M. Majewska, *Homonomia i homonimy...*, s. 44.

³⁰ Ibidem, s. 45.

³¹ K. Polański (red.), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław 2003, s. 239, pod hasłem *homonimia*.

³² M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, s. 17.

³³ S. Urbańczyk, M. Kucala (red.), *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław 1999, s. 136, pod hasłem *homonimia*.

³⁴ E. Grodziński, op. cit., s. 250; zob. też M.B. Majewska, *Rzeczownikowe homonimy heterogeniczne...*, s. 18.

Na VI Międzynarodowym Zjeździe Słowistów w Pradze 1968 r. wystąpił on z referatem, w którym podkreślał wagę homonimii nie tyle dla leksykologii czy semantyki, ile dla gramatyki. W celu rozgraniczenia różnych odmian homonimii W. W. Winogradow zaproponował rozróżnienie trzech typów: homoformii, homomorfii oraz homonimii leksykalnej całkowitej bądź częściowej. Postulował także wszechstronną analizę zjawisk homonimicznych pod względem historycznym, porównawczym i typologicznym³⁵.

Podgrupy homonimii

Przy zagadnieniu homonimii wyróżniane są także jeszcze dwa zjawiska towarzyszące.

Homografia dotyczy zapisu (grec. *homós* ‘taki sam, równy’ + *grapho* ‘piścić’) – identycznego, ale różniącego się brzmieniem, znaczeniem, pochodzeniem. Formy tego zjawiska nazywają się homogramami³⁶ lub homografami, np. *zamarzać* I (wym. *zamarzać*) ‘snuć marzenie o czym, wymarzać sobie co’; *zamarzać* II (wym. *zamar-zać*) ‘kostnieć, lodowacieć’³⁷. W języku białoruskim także występuje homografia (błrus. *амографы, графічныя амонімы*). W białoruszczyźnie są to leksemy, które zapisywane są jednakowo, lecz wymawiane inaczej, tj. z innym akcentem, np.:

- 1) błrus. *атлас* ‘atlas’ i *атлас* ‘atłas’;
- 2) błrus. *бацькі* ‘rodzice, przodkowie’ i *бацькі* ‘ojca’ (dopełniacz od *бацька*);
- 3) błrus. *вада* ‘woda’ i *вада* (*дэфэкт, недахон*) ‘wada’³⁸;
- 4) błrus. *вучыць* ‘uczy’ (on/ona) i *вучыць* ‘uczyc’³⁹;
- 5) błrus. *капаць* ‘kopać’ i *капаць* ‘kapać’;
- 6) błrus. *кара* ‘kara’ i *кара* ‘kora’, ‘powłoka’;
- 7) błrus. *каса* ‘kasa’ i *каса* ‘warkocz’, ‘kosa’;
- 8) błrus. *мука* ‘męka’ i *мука* ‘mąka’;
- 9) błrus. *падаць* ‘padać’, ‘spadać’, ‘opadać’, ‘słabnąć’ i *падаць* ‘podać’, ‘wnieść, złożyć’, ‘podsunąć’, ‘dać’;

³⁵ В.В. Виноградов, *Проблемы морфематической структуры слова и явления омонимии в славянских языках*, [w:] *Славянское языкознание*, Moskwa 1968.

³⁶ *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego...*, s. 239.

³⁷ D. Buttler, *Słownik polskich homonimów całkowitych*, Wrocław 1988, s. 5.

³⁸ V. Pashkievich, *Fundamental Byelorussian*, Book 1, Toronto 1974, s. 18.

³⁹ Ibidem.

- 10) błrus. *napa* ‘para’ (rękawiczek; wodna), *napa* ‘pora’;
 11) błrus. *paca* ‘rasa’ i *paca* ‘rosa’;
 12) błrus. *xiба* ‘luka, wada, błąd’ i *xiба* ‘może, chyba’.

Przykłady oczywiście można by mnożyć⁴⁰. Jak widać, łączy je identyczna pisownia, a różni wymowa. Akcent stanowi o tym, że są to różne leksemy. Także ten fakt odróżnia homonimie w języku białoruskim od homonimii w języku polskim, co dowodzi, że nie zawsze homonimie w obu językach mają taki sam charakter: „У кожнай мове аманімія мае спецыфічныя асаблівасці, якія не дазваляюць механічна пераносіць яе законы з адной мовы ў другую”⁴¹.

Homofonia (grec. *homophōnia* ‘jednorodność dźwięku’) – czyli identyczność fonetyczna dwóch lub więcej form językowych, które różnią się pisownią, etymologią, jak też znaczeniem. Formy tego zjawiska nazywają się homofonami⁴², np. *morze* i *może*⁴³; zwykle homofonia traktowana jest jako zjawisko leksykalne i tak jest ukazywana w opracowaniach terminologicznych, jednak można dopuścić używanie terminu „homofonia” („homofon”) w odniesieniu do innych niż wyrazowe jednostek języka. M. Majewska pisze: „Można zatem przyjąć, że w tym ujęciu homofonia jest terminem nadrzędnym w stosunku do homonimii. Obejmuje ona bowiem wszystkie jednostki identyczne pod względem brzmienia”⁴⁴. Lyons dodaje: „wyrazy [...] są homofonami, jeśli je realizuje ta sama forma foniczna, a homografami, jeśli je realizuje ta sama forma graficzna”⁴⁵.

Formą homonimów może być:

- a) postać foniczna – ciąg dźwięków;
 b) postać graficzna – ciąg liter;
 c) postać graficzna i foniczna⁴⁶.

Jednoczesna identyczność brzmieniowa i graficzna była początkowo określana jako homonomia właściwa, homonomia całkowita lub homonomia absolutna. Tak więc termin „homonimia” zawiera w sobie:

⁴⁰ O homonimii leksykalnej rzeczowników pisze np. Д.М. Карацінская, *Аб лексічнай аманіміі назоўнікаў*, „Вестці Акадэміі Навук БССР”, Серыя грамадскіх навук 1978, nr 2, s. 122–130.

⁴¹ Д.М. Карацінская, *Аманімічныя адносіны назоўніка са словамі іншых разрадаў*, „Беларуская лінгвістыка” 1988, nr 33, s. 36: „W każdym języku homonomia ma specyficzne osobliwości, które nie pozwalają na mechaniczne przenoszenie reguł jej tworzenia z jednego języka do drugiego” [tłum. własne – R.K.].

⁴² *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego...*, s. 239.

⁴³ J. Tokarski, *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 1980, s. 285.

⁴⁴ M. Majewska, *Homonomia i homonimy...*, s. 33.

⁴⁵ J. Lyons, op. cit., s. 174.

⁴⁶ M. Majewska, *Homonomia i homonimy...*, s. 25.

- 1) homonimię właściwą, homonimię całkowitą, homonimię absolutną;
- 2) homofonię;
- 3) homografię;
- 4) homoformię⁴⁷.

Jednak termin „homonimia całkowita” jest obecnie stosowany w przypadku identyczności paradygmatów analizowanych jednostek. W opozycji do tego istnieje „homonimia częściowa”, do której zaliczane są formy należące do paradygmatów różnych leksemów⁴⁸. W języku białoruskim także obecna jest homofonia (błrus. *амафоны, фанетычныя амонімы*). Oto przykłady leksemów brzmiących jednakowo i różniących się zapisem: *раман – Раман, сервіз – сервіс, плод – плот, грыб – грып*. Białoruska encyklopedia podaje jeszcze inne przykłady: *род – рот, везці – весці, код – кот, казка – каска*⁴⁹: „Часцей за ўсё яны супадаюць па гучанні толькі ў асобных формах”⁵⁰.

Homonimia w obu językach słowiańskich ma zasadniczo podobny charakter, chociaż różnica w akcencie wpływa tu na brak stuprocentowych paraleli.

Резюме

Омонимия в польском и белорусском языках

Научная статья посвящена рассмотрению процессов омонимии в двух славянских языках – польском и белорусском. Для начала рассматриваются определения слова „омонимия” в этих двух языках. Затем анализируются разные виды омонимии в польском языке, после чего происходит их сравнение с омонимией в белорусском языке. В статье приводятся примеры как из словарей, так и из литературы и фильмов. Проведенный анализ показывает, что омонимия в двух славянских языках в целом похожа, но в то же время разница в постановке ударения влияет на то, что абсолютных параллелей не существуют.

Ключевые слова: омонимия, омонимы, белорусский язык, польский язык, сравнение.

⁴⁷ Zob. *ibidem*, s. 44.

⁴⁸ Zob. *ibidem*, s. 45.

⁴⁹ А.Я. Міхневіч (рэд.), *Беларуская мова...*, s. 30.

⁵⁰ *Ibidem*: „Najczęściej odznaczają się one zbieżnością dźwiękową tylko w odrębnych formach” [tłum. własne – R.K.].

Summary

Homonymy in Polish and Belarusian

The paper is a review of homonymy (in a broad sense of the term) in two Slavic languages: Polish and Belarusian. Different types of homonyms were described and compared. At the beginning of the article one can find many different Polish and Belarusian definitions of homonymy. The examples of homonyms were taken from dictionaries, books and films. The analysis shows that homonyms in two Slavic languages are very similar but very strong difference one can find in accent.

Key words: homonymy, homonyms, the Belarusian language, the Polish language, comparison.